

Nordisk identitet – Nordisk rätt i europeisk gemenskap

Pia Letto-Vanamo (red.). Helsingfors 1998. VI + 156 s.
(Publikationer utgivna av Institutet för internationell ekonomisk rätt vid Helsingfors universitet, ISSN 0789-774X;30).

ANMÄLD AV STEN PALMGREN

Nordisk identitet, nordisk rättskultur, nordiskt lagstiftningssamarbete har varit återkommande teman flera gånger under de senaste åren. Kan det vara så att anledningen är en vag känsla av att något håller på att gå förlorat i europeiseringens virvlar – att det nordiska rättsarvet inte förvaltas tillräckligt väl? Åtminstone tre publikationer är värda att lyftas fram.

Nordisk Råd for Forskning i Europæisk Integrationsret (Norfeir – en institution vid Nordiska rådet, som numera har lagts ned och ersatts av ett kontaktnät) ordnade i maj 1995 ett seminarium, som 1996 resulterade i publikationen "Nordiskt lagstiftningssamarbete i det nya Europa" (red.: *Ulf Bernitz – Ola Wiklund*). 1998 utkom på ett norskt förlag boken "Europa i Norden. Europeisering av nordisk samarbete" (red. *Johan P. Olsen – Bjørn Otto Sverdrup*). I fjol utkom också den bok det nu är fråga om – ett resultat av ett seminarium som arrangerades i Helsingfors för två år sedan.

Boken handlar om den europeiska och den nordiska *identiteten* och *rättskulturen*. Frågan gäller, som det sägs i förordet, om den nordiska rätten har en europeisk eller en speciell karaktär och vad den nutida "europeiseringen" betyder för den (eventu-

ella) nordiska identiteten. Seminariet, och därmed boken, lades upp så att det finns en rättshistorisk inledning om den nordiska rättstraditionen. Därefter presenteras olika forskningsområden inom juridiken ur en – eventuell – nordisk synvinkel.

Kjell Å. Modéer (Lunds universitet) skriver under rubriken "Nordisk juristkultur en del av rättskulturen – Förändring och stabilitet" och *Ditlev Tamm* (Københavns universitet) skriver om "The Nordic Legal Tradition in European Context – Roman Law and the Nordic Countries".

Resten av innehållet är författat av finländska forskare:

Satu Paasilehto: "Legal Mind, Legal Style, Legal Culture"

Jukka Kekkonen: "Is Finnish Legal Culture Unique?"

Pekka Kosonen: "Den nordiska välfärdsmodellen och dess framtid"

Thomas Wilhelmsson: "Den nordiska modellen för konsumentskydd och den nordiska samhällsuppfattningen"

Johanna Niemi-Kiesiläinen: "Några särdrag i den nordiska processrätten"

Anu Pylkkänen: "Den nordiska familjerättsmodellen"

Juha Häyhä: "Privaträtten, traditioner och

den nordiska identiteten”

Frey Nyberg: ”Nordisk avtalsrätt”

Olli Mäenpää: ”Nordisk förvaltningsrätt söker en europeisk identitet”

Tuomas Pöysti: ”Det framtida europeiska rättsområdet och Norden”.

Som alltid när det är fråga om en sammanställning av olika anföranden, kommer uppsatsernas längd och angreppsvinklar att variera. Några gemensamma nämnare kan man ändå tycka sig se. Samtliga författare förefaller eniga om att det finns något man kan kalla en gemensam identitet inom det nordiska rättsområdet och att denna identitet har någon form av egenvärde som är värt att föra vidare. Också när det gäller angreppssätten finns det en gemensam inställning. När man försöker inringa den nordiska identiteten och den nordiska rättskulturen, är det inte bara likheterna som är intressanta utan också avvikelserna, skillnaderna, det unika i varje lands rättskultur.

De historiska tillbakablickarna ger en spännande och nyttig referensram. I dagens europeiseringsdebatt är det nyttigt att studera den europeisering som under seklernas lopp har präglat de nordiska rättsordningarna. *Modéer* nämner den svenske diplomaten *Stig Ramel* (f. 1927) som redan som ung diplomat i Paris kunde konstatera att ”den svenska attityden till Europa mer dikterats av rädsla för att lämnas utanför än av lust att vara med” – en beskrivning som tycks ha en viss giltighet också i dag. Han beskriver också de nordiska juristdagarnas uppkomst och harmoniseringssträvandena, vilka drabbades av en kris på 1970-talet då framförallt Sverige önskade en snabbare lagstiftningstakt än vad det nordiska samarbetet tillät. *Tamm* beskriver på ett fängslande sätt bl.a. den romerska rättens betydelse för

rättsutvecklingen i Norden. Mycket av det vi uppfattar som specifikt nordiskt i dag, kan i själva verket ha sina rötter i den romerska rätten.

Pöyhönen nämner ett typiskt drag i den nordiska rättsutvecklingen, nämligen att det ofta inte sker tidsmässig samordning, utan att något land ligger före och andra kommer efter. *Niemi-Kiesiläinen* är inne på samma linje i sin beskrivning av straff- och processrättens utveckling. Samarbetet har enligt henne varit framgångsrikt och det har berott på att man på grund av den gemensamma rättskulturen har förtroende för att legalitetsprincipen följs också i de andra länderna.

Jag skall här inte gå in på en närmare redogörelse för bokens innehåll, utan vill i stället ge några personliga reflektioner.

Den som i dag söker efter identiteten bör givetvis söka efter rötterna. Lika angeläget är det att fråga sig hur identiteten uppstår och om det är möjligt att aktivt bevara den eller omforma och utveckla den i en viss riktning – och i såfall varför man vill göra det. När det gäller rättsordningen är det klart att gemensam identitet, gemensam rättskultur, delvis uppstår genom antingen lagharmonisering eller likartad lagstiftning. Sådan lagstiftning kan komma till genom politiska viljeyttringar, genom aktivt samarbete på tjänstemannaplan eller genom att nordisk lagstiftning helt enkelt av en eller annan anledning används som förebild i lagberedningen. Men identiteten uppstår också på annat sätt. Rättsvetenskapen har spelat en stor betydelse för identiteten – juristernas sätt att tänka och argumentera formas i utbildningen och den identitet som där byggs upp förstärks genom gemensamma tidskrifter, seminarier och de nor-

diska juristmötena. Hotbilden i dag är det enorma informationsutbudet, den stora produktionen av litteratur i olika former. Sannolikheten för att de flesta jurister idag läser samma artiklar eller böcker blir allt mindre. Sannolikheten för att man har samma referensram minskar därför och därmed minskar förmodligen också känslan av att ha likadan bakgrund, samma identitet.

Den snabba lagstiftningstakten har antagligen också bidragit till att mer praktiskt orienterade rättskomparativa studier har varit rätt sällsynta. Det är kanske ett symptom att man inom Nordiska Rådet har utfört studier för att kartlägga likheter och skillnader t.ex. på familjerättens och straffrättens område. Vill man förenkla kunde man säga att det är nog så svårt att hänga med den nationella utvecklingen och att det därför har blivit allt svårare att hänga med vad som händer i andra länder.

Det nordiska lagstiftningssamarbetet präglas i dag av ett praktiskt orienterat samarbete, som inte syftar till harmonisering. Ambitionen att hålla varandra under rättade om vad som sker är hög, och här lyckas man också i allmänhet väl. Lagberedarna möts ofta i informella arbetsgrupper, där man utbyter erfarenheter och diskuterar möjligheterna till likartade lösningar. Samarbetet är inte särskilt formaliserat, även om det s.k. Helsingforsavtalet innehåller förpliktelser att samarbeta. Därför är det intressant att man från svensk sida på senare tid har efterlyst närmare samarbete t.ex. på familjerättens område. Det tyder på en svängning efter rättsharmonins kris på 1970-talet till en återgång till ett närmare samarbete. Det är för tidigt att säga om denna svängning kommer att gå så långt att den igen leder till direkta nordiska harmo-

niseringssträvanden. Detta skulle sannolikt kräva en starkare politisk styrning av det nordiska lagstiftningssamarbetet än den som finns i dag. Det är knappast en överdrift att säga att lagstiftningssamarbetet i dag är tjänstemannadominerat.

Man hör ofta sägas att Norden är en värdegemenskap medan Europeiska unionen står för en ekonomisk gemenskap. I dag är detta ett påstående som bör ifrågasättas. Å ena sidan kan man, som *Kosonen* säger, inte förklara de gemensamma dragen i Norden ”med vackra gemensamma idéer, utan också med strukturella likheter i ländernas ekonomi och politik”. Utvecklingen inom EU har inneburit ett närmare politiskt samarbete där också värdegemenskap är ett mål. Som *Tuomas Pöysti* skriver: ”Europeiska unionen är inte längre endast en ekonomisk organisation som föverkligar den inre marknaden med hjälp av direktiv om handel och näringsliv, utan strävar till att utvecklas till ett värdesamfund med samhällspolitik på unionsnivå.” I Norden bör man därför ha en ökad medvetenhet om vilka slags värden (vilken identitet) man särskilt vill slå vakt om och vilka värden man försöker ”exportera” till EU. Boken ger en balanserade bild av verkligheten: EU är inte bara fråga om att ta och implementera – åtminstone för medlemsstaterna är det också att ge. Färska exempel på detta är diskussionen om öppenhet och förvaltningskultur i EU. Det är inte, som *Paasilehto* säger, otänkbart att den nordiska rättstraditionen kan erbjuda bättre möjligheter än EU:s. Å andra sidan – som i synnerhet *Mäenpää* – konstaterar är överstatligheten inom EU något som bör tas med största allvar: staten har småningom förlorat delar av både sin interna och sin externa suveränitet.

Kanske är det som *Pylkkänen* säger så, att de stora internationella förändringarna leder till en starkare fokusering på oss själva – kanske vi vill betona den ”Nordiska identiteten” särskilt mycket just nu när Nordens förhållande till EU är aktuellt?

För att bevara (eller föra vidare) en nordisk identitet behövs kunskap om vad denna identitet är. Som exempel kan nämnas *Wilhelmssons* beskrivning av den ”instrumentalistiska rättsuppfattningen”, som präglat nordiskt rättstänkande sedan den skandinaviska realismen och som är knuten till idén om den goda staten som använder rätten aktivt som ett medel att förbättra samhället, samt *Nyberghs* beskrivning av kontraheringsplikens inom avtalsrätten. Boken ger många svar på vad den nordiska identiteten kan tänkas bestå av, samtidigt som författarna pekar på flera outforskade frågor. När det gäller möjligheterna till (nordisk) lagharmonisering ges dock inte några svar. Gemensam, likartad, nordisk lagstiftning kan vara önskvärd och ha ett egenvärde när det gäller transponering av EG-rätten. *Häyhä* påpekar alldeles riktigt att harmoniseringen via EG-rätten inte alltid behöver förutsätta att likalydande rättsnormer också får identisk innebörd i alla europeiska länder. ”För oss jurister har det varit ovanligare att ställa frågan, huruvida vi i Norden har förhållanden, en verklighet som har en egen identitet och huruvida denna verklighet kan anses stå i ett konsekvent förhållande till den normbyggnad, som vi är färdiga att stämpla som nordisk”.

Men hur långt kan (och vill) de nordiska länderna gå när det gäller harmonisering utöver det som EG-rätten förutsätter? EG-fördragets förbud mot diskriminering

kommer lätt att bli ett hinder mot fördjupad nordisk integration – trots den förklaring om fortsatt nordiskt samarbete som Finland och Sverige gav i samband med anslutningen till EU.

Den fördjupade europeiseringen medför att det nordiska samarbetet ofta bör koncentreras på att påverka utvecklingen (lagstiftningen) inom EU. Det finns nordiska (politiska) beslut på att samråd skall ske. Samtidigt har man – uppenbarligen av rädsla för vad de andra EU-länderna tycker – varit mån om att understryka att de nordiska länderna inte bedriver någon blockpolitik.

Det nordiska samarbetet beskrivs ofta som informellt och pragmatiskt och därför också som framgångsrikt. För dem som i dag är aktivt med är detta en självklarhet. Däremot är det inte en självklarhet att så är fallet också för en kommande juristgeneration. Europasamarbetet är också resurskrävande – det är inte sagt att det finns krafter och entusiasm kvar för det nordiska. Å andra sidan kan nordiskt samarbete i EU-frågor vara i högsta grad resursinbesparande, t.ex. när det gäller analys och transponering av direktiv.

För den ”stora allmänheten” har nordiskt samarbete och nordisk värdegemenskap uppenbarligen stor betydelse. En färsk gallupundersökning i Finland visar att ”gemene man” värdesätter det nordiska högt. Samtidigt är inställningen till EU överlag mer positiv än vad som gäller inom Norden i övrigt. Någon direkt motsättning mellan det nordiska och det ”europeiska” behöver givetvis inte föreligga. Däremot tror jag att gemene mans uppfattning om rättslikheten inte alltid infrias i verkligheten. Skillnaderna i t.ex. familjerätten och

bolagsrätten kan komma som en överraskning för många. Det finns många hinder (åtminstone byråkratiska eller kostnads- mässiga) för gränsöverskridande verksamhet också inom Norden.

Min slutsats blir att boken ger en god och nyttig plattform i sökandet efter nordisk identitet. Författarnas slutsatser pekar också på att det inte är en försvunnen identitet, även om det nordiska (lagstiftnings)-samarbetet upplever någon form av kris

under europeiseringens tryck. En större formalisering i vissa avseenden och en starkare politisk styrning av det nordiska samarbetet skulle enligt min mening krävas för att utveckla det nordiska samarbetet och fördjupa den nordiska samhörigheten.

Författarupplysningar:

Sten Palmgren, juris licentiat, lagstiftningsråd vid justitieministeriet i Finland